

Kraków, 14 VII 2023

Ks. dr hab. Stanisław Cieślak SJ, prof. AIK
Kierownik Zakładu Historii Kultury Chrześcijańskiej
Wydział Filozoficzny
Instytut Kulturoznawstwa
Akademia Ignatianum
ul. Kopernika 26
31-501 Kraków

Recenzja rozprawy doktorskiej ks. Macieja Gawlika CR pt.:
WĄTKI POLSKIE W *DZIENNIKU* O. PIOTRA SEMENENKI CR

STRUKTURA PRACY

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ks. Macieja Gawlika CR powstała w Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Praca została napisana pod kierunkiem promotora ks. prof. dr. hab. Jacka Urbana. Liczy 392 numerowane strony oraz 16 tabel. Mieści się w obszarze Historii Kościoła i ogniskuje się na życiu i działalności o. Piotra Semeneki CR (1814–1886), współzałożyciela Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (pot. zmartwychwstańcy; dawniej rezurekcjoniści) oraz na jego *Dzienniku*. Referuje problematykę, która była i jest podejmowana w publikacjach naukowych poświęconych dziejom Kościoła katolickiego, a zwłaszcza o. Semenence oraz zmartwychwstańcom.

Wyboru tematu pracy doktorskiej dokonał ks. Gawlik CR, który przedstawił go do zatwierdzenia Radzie Dyscypliny Historia na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II. Rada zaproponowała zawężenie tematu tylko do wątków polskich (s. 6). Uznają tę sugestię za dobrą, gdyż ta problematyka zasługuje na dalsze pogłębione studia. Temat rozprawy został podjęty przez osobę duchowną, która zna dzieje własnego zgromadzenia oraz ma ułatwiony dostęp do najważniejszych archiwów zakonnych. Dzięki temu praca nie zawiera tych błędów, które nieraz popełniają badacze nie mający wiedzy o historii, strukturze i specyfice, czyli charyzmacie jakiegoś zgromadzenia zakonnego.

Podział pracy doktorskiej na sześć rozdziałów uzewnętrznia zgromadzony i poddany analizie materiał źródłowy oraz odpowiada problematyce wyrażonej w temacie pracy (zob. spis treści s. 2-3). Podział ten jawi się jako czytelny, koherentny, logiczny. Każdy z sześciu rozdziałów gromadzi kilka podrozdziałów. Przyjęta kolejność

rozdziałów jest prawidłowa. Całość tworzy zwartą i poprawnie przemyślaną strukturę, która wyłoniła się przede wszystkim z lektury *Dziennika o. Piotra Semeneni*.

Na początku rozprawy Doktorant zamieścił *Wykaz skrótów* (s. 4, 11 skrótów) oraz *Wstęp* (s. 5-11). Rozdział I zatytułowany *Biografia o. Piotra Semeneni* (s. 12-63) składa się z trzech podrozdziałów: 1.1. *Życie o. Piotra Semeneni do 1851 r.*, 1.2. *Działalność o. Piotra Semeneni w latach 1852-1886*; 1.3. *Śmierć, pogrzeb i pamięć o o. Piotrze Semenencie*.

Rozdział II nazwany *Dziennik – dzieło życia* (s. 65-111) zawiera cztery podrozdziały: 2.1. *Spuścizna o. Piotra Semeneni w Archiwum Generalnym Zmartwychwstańców w Rzymie*, 2.2. *Dziennik jako pamiątka materialna. Struktura*, 2.3. *Zasadnicza tematyka Dziennika*, 2.4. *Dziennik wobec polskich diariuszów XIX w.*

Rozdział III nosi tytuł *O. Piotr Semenenko i polskie ośrodki zmartwychwstańców w Rzymie* (s. 112-175) i obejmuje cztery podrozdziały: 3.1. *Relacje z Polakami na emigracji*, 3.2. *Opieka duszpasterska nad emigrantami*, 3.3. *Relacje z polskimi hierarchami*, 3.4. *Kolegium Polskie w Rzymie. Miejsce przygotowania kapłanów dla Polski niepodległej*.

Rozdział IV pt. *Aktywność o. Piotra Semeneni na ziemiach polskich pod zaborami* (s. 176-246) ma cztery podrozdziały: 4.1. *Podróże o. Piotra Semeneni do Kraju*, 4.2. *Działalność rzymska na rzecz Kościoła łacińskiego i unickiego w kraju*, 4.3. *Relacje z biskupami oraz duchowieństwem diecezjalnym i zakonnym*, 4.4. *Kontakty z rodakami mieszkającymi na ziemiach polskich*.

Rozdział V nazwany *O. Piotr Semenenko i polskie żeńskie rodziny zakonne* (s. 247-293) mieści pięć podrozdziałów: 5.1. *Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, 5.2. *Karmelitanki Bose w Krakowie*, 5.3. *Zakon Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny*, 5.4. *Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu*, 5.5. *Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa z Cantalice Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego*.

Końcowy rozdział VI pt. *Polskie zgromadzenie zmartwychwstańców?* (s. 293-356) zawiera w sobie pięć podrozdziałów: 6.1. *Struktura zgromadzenia według Konstytucji i Reguł (1842-1850)*, 6.2. *Zmartwychwstańcy i o. Piotr Semenenko do roku 1873*, 6.3. *Zgromadzenie w czasie generalatu o. Piotra Semeneni*, 6.4. *Wybrane sylwetki współbraci w świetle Dziennika*, 6.5. *Celina Borzęcka i początki Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego*.

Pracę doktorską zamykają: *Zakończenie* (s. 357-360), *Wykaz tabel* (16 tabel, s. 361) oraz *Bibliografia* (s. 362-392). W skład obfitej bibliografii wchodzi I. *Źródła*: A.

Rękopiśmienne i B. Drukowane, II. Prasa i Periodyki, III. Opracowania, IV. Opracowania internetowe. Praca nie została opatrzona aneksem (s. 11).

Pragnę nadmienić, że Doktorant zamieścił w rozprawie 16 tabel, które dobrze ilustrują przeprowadzoną narrację. Ponadto stanowią one wymowny dowód jego mrówczej, iście benedyktyńskiej pracy, uważnej, dociekliwej i sumiennej lektury *Dziennika* o. Piotra Semeneki oraz wyłuskania z niej faktów, osób i dat.

OPINIA WSTĘPNA – OGÓLNA

Ks. Maciej Gawlik CR wyznaczył sobie ambitny plan przeszukania i zebrania do rozprawy możliwie jak największego zbioru materiałów źródłowych. W tym celu przeprowadził wszechstronną i kompleksową kwerendę w wielu krajowych i zagranicznych archiwach kościelnych. Kwerendę prowadził z dużym rozmachem i zaangażowaniem. Objęła ona swym zasięgiem archiwa, gdzie można było przepuszczać, że znajdują się materiały dotyczące o. Semeneki, oraz – co oczywiste – w głównej mierze skupił się na nieprzeliczonych zasobach Archiwum Generalnego Zmartwychwstańców w Rzymie. Posiada ono największy zbiór skatalogowanych materiałów źródłowych dotyczących o. Semeneki, m.in. jego prowadzony w latach 1851-1886 *Dziennik* (cezura czasowa rozprawy), który zajmuje uprzywilejowane miejsce w rozprawie doktorskiej i jest przedmiotem szczegółowej analizy.

Rozprawa doktorska ks. Gawlika CR jest zatem oparta o szeroką i obfitą bazę źródłową, którą poddał skrupulatnej analizie. Owocem tej pracy jest kompletny, naukowy i o dużej wartości opis polskich wątków w prowadzonym w okresie 35 lat przez o. Semenekę CR *Dzienniku*. Doktorant przeprowadził prezentację tego dzieła o. Semeneki, a także przedstawił Czytelnikowi zakres wykonanych prac naukowych w trakcie przygotowania rozprawy doktorskiej. Przy sposobności zaznaczył: „Łącznie w *Dzienniku*, w latach 1851-1886, przez 12938 dni, o. Semeneko dokonał 5641 wpisów dziennych na 1641 kartach, w tym także kilku kartach dołączonych. Reszta to zapisy, o których wspomniano już wyżej – mające zamiast daty dziennej datę miesięczną” (s. 92).

Wykaz przebadanych przez Doktoranta archiwów zawiera 290 jednostek archiwalnych z 20 archiwów i bibliotek. Obejmuje następujące archiwa i biblioteki: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Archiwum Opactwa Benedyktynów na Monte Cassino, Archiwum Główne Sióstr Zmartwychwstańek w Rzymie, Archiwum Karmelitanek Bosych w Krakowie na Łobzowskiej, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Prowincjalne Nazaretanek w Krakowie, Archiwum Prowincjalne

Felicjanek w Krakowie, Archiwum Prowincjalne Kapucynów w Krakowie, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Archiwum Prowincjalne Zmartwychwstańców w Krakowie, Archiwum Sióstr Karmelitanek Klasztoru Opieki św. Józefa w Krakowie, Archiwum Klasztoru Panien Wizytek w Krakowie, Archiwum Klasztoru Panien Wizytek w Jaśle, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka PAU w Kórniku.

Dzięki czasochłonnej i żmudnej kwerendzie rozprawa doktorska zyskała solidną podstawę źródłową. Jak wspomnieliśmy, tworzą ją materiały archiwalne własnego zgromadzenia oraz z krajowych i zagranicznych archiwów kościelnych. W pracy pojawiają się też nawiązania do działalności pisarskiej o. Semeneki. Centralne miejsce zajmowały w niej dzieła z filozofii i teologii. Doktorant nie zawahał się wyznać szczerze, że praca na *Dziennikiem* o. Semeneki nie może być uznana za zakończoną, albowiem „z racji na wieloraką działalność o. Piotra część wydarzeń opisanych [w jego *Dzienniku*], domaga się potwierdzenia dokumentami źródłowymi. Stąd rysuje się potrzeba kwerendy np. w archiwach watykańskich, austriackich i francuskich” (s. 81). Przypomnijmy, że o. Semeneko został nominowany w grudniu 1857 na konsultora Kongregacji Indeksu, latem 1859 roku na członka papieskiej Akademii Religii Katolickiej, a pod koniec 1873 roku na konsultora Kongregacji Św. Oficjum (s. 34).

OCENA SZCZEGÓŁOWA

Autor rozprawy porusza się w materiale archiwalnym ze znanym i kompetentnym, orientuje się w treści i wątkach korespondencji, które właściwie interpretuje, przedstawia, czy też uzupełnia własnymi trafnymi uwagami. We wstępie podał pytania badawcze, wskazał metodę pracy oraz zaprezentował treść rozprawy.

Doktorant poddał różnorodny i liczny materiał źródłowy wnikliwej analizie. Zastosował dwie metody: analizy i syntezy. Z ogromnych ilości materiałów archiwalnych wydobyl informacje, które wyzyskał w procesie kreślenia bogatego w doświadczenia i dokonania życia o. Semeneki. Cytował obficie – tudzież w obszernych przypisach – m.in. fragmenty korespondencji od i do o. Semeneki. Cytaty w przypisach zajmują czasami więcej niż połowę jednej strony rozprawy doktorskiej. Można się domyślać, że Doktorantowi towarzyszyła stała troska o dokładne udokumentowanie i potwierdzenie każdej informacji przypisem zawierającym odnośnik do konkretnego źródła. Warto się jednak zastanowić, czy nie należy przenieść treść niektórych cytatów

z przypisów i wpleść je w główny tekst rozprawy. Praca posiada mnóstwo przypisów, np. na s. 23 mamy siedem przypisów, a na s. 76 znajduje się aż trzynaście przypisów.

Ks. Maciej Gawlik CR szczegółowo opisał życie i działalność o. Semeneki, jego ścieżkę życiową, która wiodła przez udział w powstaniu listopadowym, okres indyferentyzmu i wreszcie czasy współzałożenia oraz kierowania Zgromadzeniem Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Jego praca pozwala zapoznać się z nie tylko z początkami zgromadzenia, ale także z etapami i dynamiką jego rozwoju, wewnętrzną atmosferą, problemami, trudnościami, wyzwaniami itd.

Z rozprawy ks. Gawlika CR wyłania się godna szacunku i uznania wybitna postać o. Semeneki, który – mimo klęski powstania listopadowego – nie zatracił się, lecz podjął na miarę swoich możliwości i umiejętności działania zmierzające do odzyskania niepodległości przez Polskę. Dzięki rozległej aktywności w kilku krajach Europy, już jako kapłan i zakonnik zmartwychwstaniec, tworzył podstawy pod przyszły gmach odrodzonej Polski. Czynił to głównie poprzez formację religijno-moralną rzesz osób duchownych i świeckich. W prezentacji tej działalności Doktorant starał się być jak najbardziej wyważony i bezstronny. Nie tylko podnosił cnoty o. Semeneki, ale także zwracał uwagę na jego ograniczenia czy też spowodowane podrózami zagranicznymi długie okresy nieobecności w kierowaniu Kolegium Polskim w Rzymie, które wynikały m.in. z wypraw kwestorskich w celu zabezpieczenia jego istnienia. Nieobecności te negatywnie odbijały się na studiujących w Wiecznym Mieście klerykach z Polski.

Z przeprowadzonej analizy życia, działalności oraz spuścizny piśmiennej o. Semeneki, która spoczywa w pierwszym rzędzie w rzymskim Archiwum Generalnym Zmartwychwstańców i jest ciągle nie do końca opracowana (s. 78), wynika, że mamy do czynienia z wyjątkową postacią zakonnika. Jednakże – powtórzmy – Doktorant ukazuje tę postać całościowo, bez zbędnej laudacji i szkodliwej idealizacji, nade wszystko obiektywnie, bezstronnie, wskazując na jego wielkość, ale nie pomijając jego ludzkich ograniczeń. Na marginesie dodam, że nie jestem zwolennikiem ograniczenia grona badaczy spuścizny o. Semeneki jedynie do kręgu osób duchownych, ale – twierdzę – dobrze się stało, że jego rozległą i różnorodną aktywność oraz różne wątki polskie w *Dzienniku* przedstawił jego o kilka pokoleń młodszy współbrat zakonny.

UWAGI I SUGESTIE

Mam wątpliwości, czy należy pozostawić w pracy rozważanie na temat polskiej literatury diarystycznej II połowy XIX wieku. Oczywiście, można ją wspomnieć, ale

dociekanie nad zawartością dzienników bł. Edmunda Bojanowskiego, ks. Seweryna Morawskiego i prof. Leona Mańkowskiego (s. 102-106) uważam za niekonieczne jej poszerzenie. Rozumiem, że to studium komparatystyczne służy Doktorantowi do zestawienia *Dziennika* o. Semeneki i porównania go z innymi podobnymi diariuszami i dziennikami. Zresztą, jeśli chodzi o Bojanowskiego, Doktorant pisze wprost: „Osoba założyciela słuźebniczek nie występuje ani raz w dziele zmartwychwstańca [Semeneki]” (s. 103). Mojego stanowiska nie zmienia uwaga Doktoranta: „Natomiast Bojanowski o. Semenekę wspomina kilkakrotnie” (s. 103).

Nie kwestionuję tutaj treści zdania: „W roku 1855 [Bojanowski] poprosił o. Piotra o napisanie reguł dla zgromadzenia, co ten spełnił, przysyłając swe uwagi do reguł nowego zgromadzenia” (s. 103), ale przy tej okazji można wspomnieć kontakty Bojanowskiego z jezuitami, m.in. rekolekcje odprawione pod ich kierunkiem w Śremie. W przeciwnym razie można odnieść wrażenie, że Bojanowski działał tylko z o. Semeneką i zmartwychwstańcami i to oni przyczynili się (czy też odegrali decydującą rolę) przy powstaniu Zgromadzenia Sióstr Słuźebniczek NMP Niepokalanie Poczętej.

W rozprawie mowa jest o udzielaniu przez zmartwychwstańców ćwiczeń duchownych (rekolekcji) (s. 130, 137). Czytający ten fragment jezuita, który odprawia lub udziela *Ćwiczeń duchownych* św. Ignacego Loyoli, natychmiast zastanawia się: o jakie ćwiczenia duchowne chodzi? Czy zmartwychwstańcy wypracowali własną metodę dawania ćwiczeń duchownych, o których wspomina reguła zgromadzenia z 1850 roku oraz Reguły przepowiadania Słowa Bożego z 1880 roku? Czy pierwsi zmartwychwstańcy odprawiali *Ćwiczenia duchowne* św. Ignacego Loyoli?

Doktorant przywołał przeprowadzoną przez jezuitów z Prowincji Galicyjskiej Towarzystwa Jezusowego reformę dobromiłąską bazylianów (1882–1904) i słusznie uwypuklił znaczenie o. Semeneki w rozmowach nad jej urzeczywistnieniem (s. 153-154). Można było podać nie tylko jej początek, ale także jej zakończenie w 1904 roku. Zresztą na kartach rozprawy reforma dobromińska powraca na stronie 211. A propos tejże reformy: „W roku 1882 r. jezuita – z polecenia Stolicy Apostolskiej – dokonali reformy zakonu bazylianów” (s. 69), proponuję wprowadzenie zmiany: „W roku 1882 r. jezuita – z polecenia Stolicy Apostolskiej – rozpoczęli reformę zakonu bazylianów”.

W podrozdziale 6.4 rozprawy Doktorant zamieścił *Wybrane sylwetki współbraci w świetle Dziennika* (s. 322-347). Biogramy tych osób mamy także naszkicowane w przypisach, gdzie podano ich życiorysy i hasła zamieszczone w słownikach i encyklopediach. W moim przekonaniu trzeba się zastanowić, czy sylwetki tych osób nie przedstawić syntetycznie w głównym tekście rozprawy, nie rezygnując z podania informacji zaczerpniętych z *Dziennika* o. Piotra i uwypuklenia tego faktu załączonymi

przypisami. W przeciwnym razie odnosi się wrażenie, że mamy do czynienia z dwoma biogramami tej samej osoby i że te biogramy idące dwoma torami się uzupełniają.

Biogramy osób w rozprawie są brane m.in. z *Encyklopedii Katolickiej KUL* i *Polskiego słownika biograficznego*. Przy jezuitach można cytować *Encyklopedię wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1996*, oprac. L. Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 1996, która nie pojawiła się w bibliografii. Jezuicka szkoła w Krożach (s. 15 przypis 24) ma hasło w *Encyklopedii wiedzy o jezuitach*.

Inne dostrzeżone potknięcia i nieścisłości:

W pracy mamy cytaty, raz w cudzysłowie, innym razem pisane kursywą. Niejednokrotnie zdanie wtrącone zaczyna się pauzą, a kończy dywizem. Czasami zamiast dywizu winna być pauza. Tytuły publikacji książkowych są zwykle pisane kursywą, ale zdarzają się przypadki podawania tytułów w cudzysłowie. Raz podawana jest data według przykładu: „w roku 1850”, innym razem „w 1850 roku”, jeszcze gdzie indziej „w 1850 r.”. Mamy też różne zapisy (kursywą i drukiem prostym) *Encyklopedii Pedagogicznej* (s. 73 przypis 80, s. 74 przypis 94). Trzeba w całej pracy wszystko ujednolicić i stosować konsekwentnie w całej rozprawie jedną przyjętą formę zapisu.

Wprawdzie narracja jest płynna, ale należy dokonać starannej redakcji tekstu. Niedociągnięcia dotyczą również interpunkcji (np. s. 21 przypis 67).

Zdarzają się literówki, które – jak sądzę – pochodzą z pośpiechu, np.: Jest: „... co stało się początkiem odnowy nie tylko tego klasztoru, ale i życie liturgicznego Kościoła” (s. 21-22 przypis 69), powinno być: „życia liturgicznego”. Jest: „(Semenenki nadto osiągnął nagrodę rektorską za wybitne oceny100)” (s. 26), powinno być: „(Semenenko nadto osiągnął nagrodę rektorską za wybitne oceny100)”. Jest: „Taki jest jego dziennik, taki był on sam, werny swej postawie do końca życia” (s. 100), powinno być: „Taki jest jego dziennik, taki był on sam, wierny swej postawie do końca życia”. Jest: „Władysław Banicki” (s. 120 przypis 32), powinno być: „Władysław Branicki”. Jest: „Trinita dei Monti” (s. 144), powinno być: „Trinità dei Monti”. Itd.

Czasami mamy wątpliwości co do treści cytowanego tekstu, np. „Optymistycznie już zapewniał o tym, że wszystkie wypadki obrócą się na chwałę Bożą i czekał na to czekał niecierpliwie” (czy tak brzmi tekst oryginalny? – S.C.).

W przypisach nie podaje się nazwy wydawnictwa publikacji książkowej, zob. s. 102 przypis 212, s. 103 przypis 214.

W biogramie Seweryna Tytusa Morawskiego podano błędną datę śmierci. Jest: (1819-1881), powinno być: (1819-1900).

Można się zastanowić, czy treść niektórych przypisów nie przenieść do głównego tekstu rozprawy, np. s. 95 przypis 185, s. 96 przypis 186, s. 140 przypis 121.

Niektóre fragmenty pracy należy doprecyzować, ponieważ miejscami tekst jest niejasny dla Czytelnika. Poprawy domagają się m.in. zdania: „Po nieudanej próbie tracąc ok. 1 tys. żołnierzy” (s. 16 przypis 34). „Dobrym przykładem na to są podziękowania, które królowa Anna Jagiellonka złożyła i im za opiekę nad polskimi kolegiastami sześć lat po zamknięciu placówki” (s. 157 przypis 196).

Nazwa podrozdziału 3.4 w spisie treści: *Kolegium Polskie w Rzymie. Miejsce przygotowania kapłanów dla Polski niepodległej* (s. 2) różni się od tej w tekście: 4. 4. *Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie* (s. 156). Jest to poważne niedopatrzenie.

W tekście i przypisach pojawiają się – moim zdaniem niepotrzebnie – skróty: stud. teol., święc. kapł., wst., zwł., duch., Najśw., diec., archid., jęz. francuski (zob. np. s. 70, s. 211 przypis 118, s. 216, 228, 229).

Strona 293 rozprawy ma podwójną, tą samą paginację. A zatem rozprawa liczy 393 numerowane strony.

Należy ujedynolnić pisownię (z małej litery): bazylianie, felicjanki, nazaretanki itd.

WNIOSKI I KONKLUZJA

Rozprawa doktorska ks. Macieja Gawlika CR pt. *Wątki polskie w Dzienniku o. Piotra Semenienki CR* jest wartościową publikacją nie tylko dla jego zgromadzenia, ale także dla polskiej historiografii. Wskazane uchybienia i niejasności nie pomniejszają waloru recenzowanej rozprawy doktorskiej. Doktorant dowiódł niniejszą pracą, że dysponuje warsztatem historyka Kościoła oraz potrafi ukazać rezultat badań naukowych w formie pracy doktorskiej. Jest również znawcą dziejów własnego zgromadzenia, które zapisało piękną kartę w zachowaniu ducha katolickiego Polaków pod zaborami. Mam nadzieję, że po naniesieniu poprawek rozprawa doktorska ujrzy światło dzienne.

Reasumując, uważam, że rozprawa doktorska ks. Macieja Gawlika CR spełnia wymagania określone w Ustawie o stopniach i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 roku, tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej Autora do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Stanisław Gwóźdź